

EGY KOR VERSES VISSZHANGJA

A kuruc küzdelmek költészete.

II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára.

Válogatta és sajtó alá rendezte: Varga Imre.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Az ünnepi évfordulók nemcsak a művészeket, hanem a tudós kutatókat is megihletik és így az a látszólag ellentmondásos, valójában nagyon szerencsés helyzet is előállhat, hogy minél jobban távolodunk egy-egy korszaktól, annál többet és igazabbat tudunk róla. Így vagyunk az ún. kuruc költészet egész kérdéskörével is. A korai kuruc mozgalmak 200. évfordulóján, 1872-ben jelent meg elsőnek Thaly Kálmán sok hiteles adatot feltáró, ugyanakkor romantikus utánköltéseket is tartalmazó gyűjteménye: *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor költészetéhez*; II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának 250. évfordulóján, 1953-ban látott napvilágot a tisztult, tárgyilagos és az előzőnél is gazdagabb gyűjtemény: *Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig*, melyet az ismert szerzőhármas, Esze Tamás, Kiss József és Klaniczay Tibor rendezett sajtó alá; és most itt van kezünkben a reprezentatív válogatás, amely minden eddiginél gazdagabb és hitelesebb tárháza a kuruc mozgalmak költészetének. E kiadvány sok szempontból megérdemli figyelmünket.

A kuruc költészetet illetően kétségkívül Thaly Kálmáné az újralfedezés érdeme, munkásságából viszont sokat levon, hogy a korabeli költészet egészéből kissé önkényesen szakította ki a Habsburg- és labancellenes versek csoportját, sőt ezeket még saját szerzeményeivel is szépítgette és gyarapította, Rákóczi egész korát pedig a magyar nemesség fénykorának tüntette fel, alig véve tudomást a népi kurucság jelentkezéséről. Nem éppen rossz ízlésre valló javításait és utánköltéseit (ilyen pl. *Esztergom megvételéről*, *Bezerédi nótája*, *Ocskai Lászlóval való ének* stb.) csak hosszas nyomozgatás és viták után sikerült a hiteles szövegek közül kiszűrni. Még nagyobb baj, hogy Thaly kevésbé tájékozott és kisebb tehetségű követők egész tömegére volt hatással; a múlt század végén elburjánzottak az álhazafias, romantikus ún. kuruc nóták (pl. *Krasznahorka büszke vára*, *Gyöngye violának letörött az ága* és hasonló) és ezek aligha iktathatók már ki a köztudatból. Az ilyen és hasonló egyoldalúságok és torzítások miatt mind a mértékadó nemzeti, mind pedig a higgadtabb nemzetközi közvélemény huzamos időre elfordult ettől az egész mozgalomtól.

A kérdést az 1958-as *Esze—Kis—Klaniczay-féle* kötet helyezte nyugvópontra és az eredményeket e mostani hasznosítja leggyümölcsözőbben. A magyar kutatók a kuruc felkelések korát nem szakítják többé el a történelem menetétől, költészetét sem tekintik valamiféle önmagától való, független képződménynek, hanem csak egy szükségszerű folyamat részének. A kuruc harcok hosszú időszaka alatt természetesen bőven termettek nem közéleti tárgyú (pl. szerelmi, vallásos stb.) versek is, ezeket ezúttal természetesen ki lehetett és ki is kellett rekeszteni, ellenben — *Thalyval* ellentétben — e korszak kuruc és labanc szemlémű verseit egymás mellé kellett tenni; ezt kívánta a történelmi hűség és a filológiai hitelesség. A szabadság korabeli fogalma mást jelentett a nemesnek, mást a jobbágnak és ismét csak mást a katolikusnak vagy a protestánsnak; az érte vívott harcban is másutt találták meg a szövetségese-

ket és a megosztott magyarság főként az ellentáborban küzdőket vette célba nemcsak a fegyverével, hanem a tollával is. Így e kötetben a Thökölyt dicsőítő versek mellett ott találjuk a nem kisebb tehetségre valló gúnyverseket is, és egyéb témakörökben is megfigyelhető e kettősség. Amde e Janus-arcú gyűjtemény végigolvasása után mégis világosan kiderül, hogy az esztétikailag értékesebb, haladóbb, népi-nemzeti-hazafias ihletésű versek többsége kuruc és nem labanc szellemű, sőt II. Rákóczi Ferenc személye ellen már alig találunk említésre méltó alkotást. (Hasonló a helyzet az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc irodalmi-népköltészeti alkotásainak többségével is, sőt az 1867-es kiegyezés utáni 48-as szellemű kortesdalok is valahogyan hatásosabbak voltak, mint a nem kisebb számú kormánypártiak.)

Varga Imre a teljesség és a hitelesség elvét minden eddigi elődjénél következetesebben valósította meg. „Teljességgel” mellőzte Thalynak és követőinek álkuruc verseit (az említettekén kívül pl. *Nagy Bercsényi Miklós, Balogh Adam nótája, Vak Bottyán éneke, Rákóczi búcsúja, Ne higgy, magyar, a németnek, Te vagy a legény, Török bársonysívegem...* stb.); ezzel a sokak számára talán „illúzióromboló” állásponttal „teljes” mértékben egyet lehet érteni. Hasonló szigorral lépett fel a nem korabeli és főként csak a szájhagyományból ismert (mint pl. *Hallgassátok meg, magyarim, Megjártam a hadak útját, Magyarországnak ki volt vezére, Bakony-erdőn hull a levél, fúj a szél...* stb.) alkotásokkal szemben is. Ezzel kapcsolatosan viszont helye van néhány megjegyzésnek, hiszen maga Varga Imre sem ragaszkodott mereven a kinyilvánított elvekhez.

A kuruc mozgalmak kora 1672–1711 közé esik, ám az előzmények és az „utórezgések” miatt Varga Imre ezt az időszakot — igen helyesen — két évszázadra tagítja ki: az 1635–6 (Zrinyi utolsó éve) és 1736 (békési „kuruc” felkelés) közötti közéleti alkotásokat mind ide sorolja, sőt két alkotással szemben indokolt kivételt is tesz: az egyik a *Jaj, régi szép magyar nép...* kezdősorral ismert *Rákóczi-nóta*, melynek csak 1749-ből, a másik pedig a *Vagyon hazánkban két gonosz ember...* kezdetű porcióéneke (szociális panaszdal), melynek szintén későbből, csak a XVIII. század második feléből ismert az első szövege. A csak szóhagyományban fennmaradt kuruc dalok kirekesztését annál inkább sajnálhatjuk, mivel az előző gyűjtemények ezeket is bevették, így ez az új antológia egy színnel szegényesebb lett. A népköltészet mellőzése további csönkulást eredményezett, így kimaradtak a magyarsággal szomszédos népek ide vonatkozó alkotásai is, mint pl. az aradiak és a komádiak harcáról szóló szerb ének is, melyet Csuka Zoltán 1946-ban már magyarra fordítva tett közzé a *Délszláv népballadák* c. válogatásában. De nem találjuk azt a 14 román éneket sem, melyet Dávid Gyula és Tordai Zádor Bukarestben kiadott, kétkötetes, *A kuruckor költészete* c. gyűjteménye tartalmaz. Varga Imrének további könnyebbséget is jelentett a népköltészet kirekesztése: a népi gyökerű kuruc versek folklórpárhuzamait sem kellett nyomon követnie, így mintegy 30 versnél (többek között a 2, 17, 18, 29, 57, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 103, 119, 140, 142, 169, 176, 197, 205, 212, 218, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 235, 238. sz.) mellőzhette a folklórral való összevetés többletmunkáját. Ez tehát továbbra is a szövegfolkloristákra vár! Varga Imre is érzi, hogy ez az eljárás csak szükségmegoldás lehet, hiszen éppen a magyarságot körülvevő népek — talán a szlovák kivételével — hagyományai jóformán csak a szóbeli forrásokból ismerhetők meg: „érdemes lenne... az egykori Magyarország népeinek csak szájhagyományból ismert kuruc tárgyú emlékeit összegyűjteni”, állapítja meg saját maga (18. o.) is.

Ami így elveszett a réven, részben megtérült a vámon: úgyszólván minden lehetséges írásos forrást minden elődjénél nagyobb alaposággal aknazott ki, ezek között nemcsak kéziratos énekeskönyvek vannak, hanem különféle magyarországi és külföldi nyomtatványok, feliratok, magánjellegű feljegyzések stb. is. Varga Imre nem elégedett meg a másodközlésekkel, hanem — ahol ez egyáltalán lehetséges volt — újra és újra átnézte az eredeti forrásokat, így ismét számos korábbi pontatlanságot tudott kiigazítani. Az írásos források között természetesen nem.

csak magyar, hanem német, szlovák és latin nyelvű emlékeket is találunk, ezeket az eredeti nyelven is és hiteles, nem költői fordításokban is közzéteszi. Különösen érdekesek és meglepően bőségesek a német és szlovák nyelvű gúnyversek, melyek többsége — ellentétben pl. a szlovák népköltészeti alkotásokkal — labanc szellemben fogant.

Varga Imre nem esztétikai szempontú válogatást ad, a versek szerzői részben ismeretlenek, míg más részüket csak névleg ismerjük és természetesen vannak nevesebb szerzők is közöttük (a „labanc” érzelmű Koháry István, az óvatosabb Gyöngyösi István, továbbá Petróczy István és mások), de Balassihoz vagy Csokonaihoz hasonló nagyság ezekben a harcokban nem termett. Az egész kuruc költészet sokkal inkább propagatív jellegű volt és jobban kapcsolódott az előző hagyományokhoz, mint eddig gondolták, és mindennek következtében több volt benne az „időszerűség” is, mint a költői általánosítás. Mivel a törököt felváltó és tartósan berendezkedett Habsburg-elyomás századokon át fennmaradt, a kuruc költészet „időszerűsége” viszont nem korlátozódott saját korára, hanem másfél évszázaddal tovább tartott.

A kötet a verseket keletkezésük időrendjében adja, és ahol ezt nem lehetett pontosan megállapítani, belső és külső ismérvek alapján próbálta Varga Imre időponthoz vagy legalább korszakhoz kötni, s ez többé-kevésbé sikerült is neki. Ime, hiába vannak tehát akár százával is írásos forrásaink, sok esetben mégis ugyanúgy szembetaláljuk magunkat az időeltolódás vagy az „időfelettség” problémájával, mint a népköltészet esetében! A kuruc versek jelentős része és a népköltészeti alkotások sem esnek oly messze egymástól, mint első pillanatban vélénk, hiszen egyikük — a kuruc versek — félnépi, a másik — a népdal, ballada, stb. — pedig már népi jellegűek és kettejük között mindössze fokozati különbség van.

Hasonló a helyzet az írásmód és a változatok kérdésével is; Varga Imre a korabeli kiejtést mai helyesírással adja vissza, így a kötet mindenki számára élvezhető és használható. A különféle szövegváltozatok közül Varga Imre természetesen a legépebb és legszebb típust közli; ennek esetleges hiányosságait, hibáit azonban a többiből kiegészíti. Mivel a jegyzetben pontosan feltünteti hiteles forrásait, valamint a szövegmodosítás helyét és mértékét, eljárását csak helyesírelhetjük. Állandóan hasonló kérdésekkel küzdenek a szövegfolkloristák is, bár ők újabbán lehetőleg egyáltalán nem nyúlnak bele a mégoly töredékes, „rontott” szövegekbe sem! Érdemes lenne elgondolkodni, vajon nem nekik van-e igazuk?

Varga Imrének nem volt ugyan feladata pl. a korszakolás vagy a népi kurucság bemutatása, mégis mindkettőt mintaszerű következetességgel végezte el. E hiteles forráskiadvány kapcsán — mások eredményeit is messzememenően hasznosítva — több fontos tételt szögez le, pl. a kuruc költészet korábbi formákkal való kapcsolatát, a korabeli publicisztikával való szoros összefonódását (16. o.), a szerelmi és a bujdosóénekek könnyebb folklorizálódását (16. o.) és így tovább.

A 243 hiteles szöveget bőséges jegyzetanyag kíséri, az eligazodást rövidítés- és tartalomjegyzék, továbbá kezdősor- és névmutató könnyíti meg, a fontosabb kéziratoss vagy nyomtatott forrásokat pedig faksimile mutatja be.

Varga Imre kitűnő munkát végzett: minden eddiginél több és hitelesebb szöveget tett közzé és ezeket nagy tájékozottságra valló, összehasonlító jegyzetapparátussal kíséri. E kiadvány méltó a kuruc küzdelmek fontosságához és most már híven tükrözi azok sokrétűségét, forgandó szerencsését, nemzeti és nemzetközi kihatásait és kapcsolatait; bemutatja azt is, hogyan látták mindezt a kortársak „fent” és „lent”; mit tartottak önmagukról és az ellentáborról; egyszerűen: árnyalt és a valóságnak is megfelelő képet kapunk.

E kiadványnak mindnyájunk könyvespolcán ott a helye! Az említett kirekesztő szempontok érvényesítése ellenére is nemzetközi jelentőségű e kötet, a magyarok—délszlávok szempontjából pl. elsőrendű fontosságú a Péro-féle mozgalom egész korabeli verses visszhangja, mely a koráb-

ban egymással ideig-óraig szembeállított népek egymásra találásának a nem éppen sima, de mégis járható útját már ebből a távoli időből is megmutatja. Közös harcainkat — József Attilával szölvá — békévé oldja az emlékezés; és nekünk, mai kutatóknak a népek egymásra találását és békés, testvéri együttélését minden eszközzel elő kell segítenünk.

Varga Imre kötete ebben a tekintetben is jelentős tetti!

KATONA IMRE

A PRÓZAÍRÓ KÖLTÉSZETE

SINKÓ ERVIN: *Vándorbotom meg-megtorpan.*

Forum, Újvidék, 1977.

Sinkó Ervin általában úgy él az irodalmi köztudatban, mint prózaíró, sőt hozzátehetjük még azt is, hogy elkötelezett prózaíró, aki regényeiben, tanulmányaiban, riportjában forradalmi kiállással foglalt állást a szocializmus sztálini merevségtől és tévelygésektől mentes igazságai és eszméi mellett. Erről tanúskodnak például legismertebb művei, az *Optimisták*, az *Egy regény regénye*, a *Kísértet járja be Európát* címen megjelent előadás- és cikkgyűjtemény, az ifjúsági vasútvonal építéséről szóló *A vasút* című riport, de más szépirodalmi művei, tanulmányai és röpiratszerű írásai is.

Aki azonban csak a prózaíró Sinkót ismeri, az nem alkothat teljes képet írói és emberi mivoltáról. A harcos Sinkóhoz ugyanis elforduló, sokszor valóságos elefántcsonttoronyba zárkózó Sinkó is: a költő. És tulajdonképpen egészen mindegy, hogy önmagába zárkózó mivoltából fakadó lírai kitéréseit rimes, kötött formában rója-e papírra, avagy szabad versbe ömleszti. Végeredményben ilyen, önmaga felé forduló költői mű legutóbb megjelent posztumusz naplókötete is. Ez a napló tulajdonképpen egy szabadvers-ciklusnak is tekinthető, akár mostani, minden korszak verseit egybefogó kötetében a *Jó beszélgetés* ciklus.

Persze a dolog azért nem egészen ennyire egyszerű, mert már előjáróban meg kell állapítani, hogy Sinkó költészetében érezhető bizonyos szakaszosság is, hiszen beletartozik ebbe a költészetbe a *Lenin szava* című költemény és a *Poéma a pártról* című szabad vers is, emlékeztetve a prózaíró elkötelezettségére. S az igazsághoz tartozik az is, hogy még ezekben az elkötelezett versekben is mentes a szólamszerű kinyilatkoztatásoktól, a kaptafaszzerű képektől, ekkor is a maga belső útjait járja, azt az utat, amellyel mint afféle jugoszláviai magyar irodalmi vezér valóságos iskolát teremtett a fiatal nemzedék körében. Hiszen éppen ez a viszonylagos kettőssége a magyarzata annak is, hogy volt olyan időszak, amikor meglehetősen éles viták zajlottak le körülötte a bontakozó jugoszláviai magyar irodalmi életben, s hogy valósággal zászlóvá magaszkodott a zsdanovi és sztálini kaptafától megundorodott ifjú írók és költők szemében. Ehhez persze hozzátartozik az is, hogy voltaképpen nem is annyira megírott műveivel vált az ötvenes és későbbi esztendőök irodalmi vezéralakjává, hanem mint annak idején Szentelky a maga irodalmi szervezőképességével és útmutató erejével jutott az irodalmi élet élére, úgy Sinkó a következetesen hirdetett irodalmi tanaival, sugárzó intellektualizmusával, minden megtorpanás és elszürkülés elleni harcos kiállásával, az avantgardizmus hirdetésével válhatott a mindig újat kereső fiatal nemzedék példaképévé.